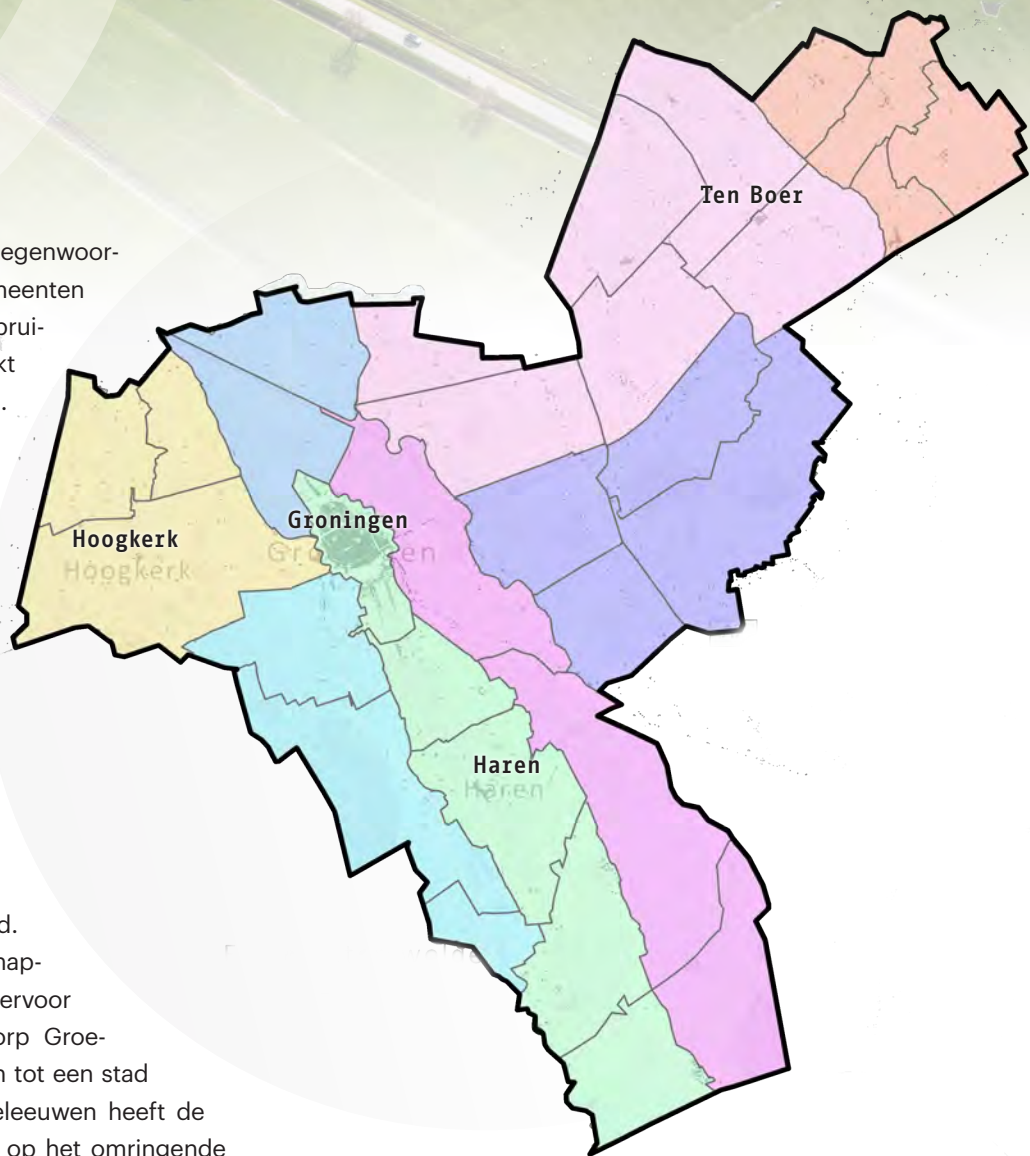

01

INLEIDING

De gemeente Groningen vertegenwoordigt sinds de fusie met de gemeenten Haren en Ten Boer naast een bruisende stad een zeer uitgestrekt en gevarieerd landelijk gebied. Dit landelijk gebied vormt het hoofdthema van deze landschapsbiografie. De stad Groningen ligt op een kruispunt van landschappen, op een overgang van hoog naar laag en van zoet naar zout. Deze gradiënten hebben ervoor gezorgd dat het landelijk gebied zich kenmerkt door een enorme aardkundige, ecologische en cultuurhistorische variatie op korte afstand. Het zijn juist ook deze landschappelijke gradiënten geweest die ervoor hebben gezorgd dat het esdorp Groningen uit heeft kunnen groeien tot een stad van betekenis. Vanaf de middeleeuwen heeft de stad grote invloed uitgeoefend op het omringende platteland door het aanleggen van vele kanalen en wegen, door het ontstaan van een marktgerichte agrarische economie en door een enorme vraag naar energie en grondstoffen. De landschappelijke gevolgen van deze dynamiek tussen stad en platteland komen in deze landschapsbiografie aan de orde.

Een landschapsbiografie is een toegankelijk geschreven en rijk geïllustreerd verhaal over de landschapsopbouw, het ontstaan en de kernkwaliteiten

De landschappen van gemeente Groningen.

- Het zandlandschap van de Hondsrug
- Het beekdallandschap van de Hunze
- Het zeekleilandschap van de Fivel
- Het zeekleilandschap van het Reitdiep en de Koningslaagte
- Het klei-op-veenlandschap van Leegkerk en Hoogkerk
- Het veenontginningslandschap van het Centrale Wold
- Het veenontginnings- en verveningslandschap van het Duurswold
- Het veenontginnings- en verveningslandschap van de Drentsche Aa

van een gebied. Hierin staat de historische gelaagdheid van het landschap centraal. Uitgangspunt is daarbij dat het landschap vanaf de periode van de ijstijden tot aan de dag van vandaag een lange en dynamische ontwikkeling heeft doorgemaakt, waarin diverse tijdlagen kunnen worden onderscheiden die elk hun eigen landschapsvormende patronen en processen hebben gekend en ook elk nog (deels) waarneembaar zijn in het landschap of de ondergrond. Naast ruime aandacht voor het fysieke landschap, spelen ook sociaal-economische, culturele en ecologische aspecten van de landschapsvorming een belangrijke rol bij de interpretatie van landschapsvormende processen en patronen.

De landschapsbiografie van de gemeente Groningen bestaat uit tal van verschillende deelverhalen die samen het collectieve verhaal van de gemeente vertellen. Aan de basis van deze verhalen ligt de bodem. Het grondgebied van de huidige gemeente is bodemkundig zeer gevarieerd en beslaat zowel klei-, veen- en zandlandschappen. De stad zelf ligt op het noordelijke staartje van de Hondsrug, met aan weerszijden venige beekdalen. Verlaat je de stad richting het noorden, dan toont zich een open en zeer oud wierdenlandschap. De rijke landschappelijke geschiedenis van dit gebied is onder andere bewaard gebleven in tal van bewoonde en onbewoonde wierden en slingerende sloten die tezamen een kenmerkende onregelmatige blokverkaveling vormen. Ten zuiden van de stad vinden we juist een besloten, kleinschalig esdorpenlandschap met houtwallen, heidevelden, essen en weilanden. De open, venige dalen van de Hunze en de Drentsche Aa aan weerszijden van de Hondsrug zorgen voor een scherpe overgang met het besloten zandlandschap van de Hondsrug. Het oostelijke deel van de gemeente is eveneens zeer open

van karakter. In dit veenontginningslandschap van het Centrale Wold en Duurswold zijn de wegen lang en recht. Dat geldt ook voor de opstreckende verkaveling en de haaks daarop georiënteerde lintbebouwing. In het uiterste oosten van de gemeente vinden we een oud wierdenlandschap met eeuwenoude bewoningsplaatsen langs de oevers van de voormalige getijdenrivier de Fivel. Het landschap ten westen van Groningen kent een boeiende geschiedenis die is vastgelegd in tal van huiswierden, restanten van oude getijdengeulen en kasteel- en kloosterterreinen.

In deze landschapsbiografie wordt uit de doeken gedaan hoe deze zeer verschillende landschappen met elk haar kenmerkende landschapselementen zijn ontstaan als gevolg van zowel natuurlijke processen als door de mens georganiseerde ingrepen.

Leeswijzer

De landschapsbiografie bestaat uit twee delen. In het eerste deel maken we een vroege tijdreis naar het geologische landschap van het Pleistoceen tot Midden-Holoceen (400.000- 6000 BP). Bij deze tijdlaag - die in hoofdstuk twee van de landschapsbiografie zal worden behandeld - zal worden onderzocht welke fysisch-geografische opbouw (geologie, geomorfologie, bodem, hydrologie) het gemeentelijke gebied kent en hoe deze in grote lijnen is ontstaan. Thema's zijn daarbij onder meer de ontstaanswijze en patronen van het Hondsrugsysteem en het Hunzedal in de voorlaatste ijstijd, de ontwikkeling van de beek- en rivier-

📍 *Het Damsterdiep ter hoogte van de Regattaweg in Groningen. Bron: gemeente Groningen landschappen van gemeente Groningen.*

dalen rond Groningen, de vorming van het kustgebied ten noorden van de stad, de veenvorming in Gorecht, Duurswold en het Paterswoldsemeergebied, als ook de natuurlijke waterhuishouding in het gemeentelijk gebied (oppervlaktewater en grondwater). Het hoofdstuk eindigt met een fysisch-geografische overzichtskaart waarop de belangrijkste gebiedskenmerken staan vermeld die tijdens deze periode zijn gevormd.

In hoofdstuk drie maken we kennis met het prehistorische landschap (holoceen; paleolithicum tot en met de Romeinse tijd). Met behulp van de beschikbare archeologische en paleobotanische data uit het studieggebied én de voor Noord-Nederland ontwikkelde bewoningsmodellen wordt geprobeerd een beeld te schetsen van de prehistorische landschapsontwikkeling in en rond Groningen. Aan de orde komen in de zandgebieden onder meer de open landschappen en jachtkampjes van paleolithische en mesolithische jagers, de oerbosontwikkeling en vroege landbouw in het laat-mesolithicum en neolithicum, de halfopen parklandschappen van de late prehistorie en de landschapsdynamiek van de Romeinse en Merovingische tijd. Dit verhaal wordt aangevuld met een kaart met archeologische vindplaatsen en landschappelijke zones met een hoge archeologische verwachtingswaarde. Daarnaast zal ook de vroege ontwikkeling van het wierdenlandschap en veenlandschap in deze tijdlaag aandacht krijgen.

Het middeleeuwse landschap (500 – 1600 AD) wordt behandeld in hoofdstuk vier. In deze tijdlaag staat de opbouw en ontstaansgeschiedenis van de zand-, veen- en zeekleilandschappen in en rond Groningen centraal. Thema's die daarbij onder meer aan de orde zullen komen zijn: de opbouw en ontwikkeling van het esdorpenlandschap op de noordelijke Hondsrug; de opbouw en ontwikkeling van het zeekleilandschap aan de zuidoostrand van de Fivelboezem, de opbouw en ontstaansgeschiedenis van het agrarische veenontginningslandschap van Gorecht en Centrale Wold, de middeleeuwse afwateringsgeschiedenis rond Groningen (Reitdiep, Schuitendiep, Selwerderdiep, Hoendiep, Damsterdiep, Hoornse Diep), middeleeuwse kasteelterreinen als ook de ontwikkeling van het wegenpatroon. Daarnaast zal ook worden ingegaan op de landschappelijke aspecten van de middeleeuwse stadsvorming. De middeleeuwse cultuurlandschappenkaart en relictenkaart met daarop de gebiedskenmerken die in deze periode zijn gevormd komt aan het einde van dit hoofdstuk aan bod.

In het vijfde hoofdstuk maken we kennis met het vroegmoderne landschap (1600-1800 AD). De sterke groei die de stad Groningen in de latere middeleeuwen en vroegmoderne tijd heeft doorgemaakt had zijn weerslag op vrijwel alle landschappen in de omgeving van de stad. Deze tijdlaag beschrijft deze processen van intensivering, specialisatie en commercialisering, met onder meer aandacht voor de toenemende verstedelijking, de invloeden van turfwinning in de Oude Veenkoloniën en later ook het Paterswoldsemeergebied, de ontwikkeling van de natte en droge infrastructuur rond de stad, de intensivering en specialisatie in de landbouw en de militair-defensieve ontwikkelingen rond de stad. De slotparagraaf van dit hoofdstuk wordt gevormd door een overzicht van de belangrijkste gebiedskenmerken die uit deze periode zijn overgeleverd, in combinatie met een overzichtskaart van deze landschapselementen.

Het moderne landschap (1800 AD – heden) staat centraal in hoofdstuk zes. De talrijke moderniseringsprocessen rond de stad Groningen in de negentiende en twintigste eeuw vormen het kernthema van de jongste tijdlaag van onze landschapsbiografie. Aandacht krijgen daarbij onder meer de ontwikkeling van het moderne wegen-, spoorlijnen- en waternetwerk, de ontwikkeling van villawijken, de opkomst van het recreatielandschap, schaalvergroting en ruilverkaveling van het agrarische landschap en de ontwikkeling van het moderne natuurbeheer. Het slothoofdstuk van deel één is opgezet rondom de cultuurhistorische syntheseskaart van de gemeente Groningen, waarop alle belangrijke cultuurhistorische kenmerken staan afgebeeld.

Deel twee bestaat uit een gebiedsatlas en is geografisch van opzet. In dit deel wordt de ontstaansgeschiedenis van de acht verschillende hoofdlandschappen in atlasvorm uit de doeken gedaan. Elk hoofdlandschap is onderverdeeld in een aantal deellandschappen rondom de verschillende bewoningskernen binnen de gemeente. Per dorpsgebied wordt aan de hand van een aantal kaarten en afbeeldingen en een beknopte beschrijving een beeld gevormd van de ontstaansgeschiedenis van het landschap. De gebiedsatlas biedt de aangeboden informatie op overzichtelijke wijze aan en geeft de lezer de mogelijkheid om afgeronde korte deelverhalen naar keuze te lezen.